

därmed också varierande, men det är strävan efter en sorts helhetsyn på ”Sverige” eller ”Skandinavien”, med utländska utblickar och jämförelser, som fått bli det ledande målet. Precis som Halland är en blind fläck i Selma Lagerlöfs berättelse om Nils Holgersson måste detsamma i den här underbara boken gälla Öland, som helt saknar medeltida belägg. Myrdal vill ”skapa en föreställning om vissa huvuddrag i medeltidens vardagsliv”. Det är på denna samlade överblick av de säkra och ganska säkra utsagorna som de refererade resultaten ovan bygger på.

Efter denna systematiska presentation följer det sista steget i arbetet med den källpluralistiska metoden: den sammanfattande eller övergripande tolkningen. Först och främst lyfter Myrdal här fram att den agrara revolutionen under perioden 1000–1300 inte enbart omfattade åkerbruket och det manliga arbetet, utan i lika viktig grad även boskapsskötseln och det kvinnliga arbetet. För kvinnornas del var det särskilt *vidareförädlingen* det gällde. Smörhanteringen blev effektivare och ostproduktionen förnyades, vilket krävde kvinnornas skicklighet. Textilproduktion var ett annat viktigt område som förändrades av ny teknik och tillverkning för avsalu. Bland orsaksförklaringarna bakom denna omvandling ligger bl.a. att åkerbruk och boskapsskötsel utövades på samma gård och att kvinnorna accepterades i arbetet. För boskapsskötseln del fanns det en trend mot ett ökande antal djur per hushåll under senmedeltiden. Det kunde ske genom att en ”normalgård” uppstod som hade en djuruppsättning som mer liknade de större gårdarna under högmedeltiden, boskapsskötseln betydelse ökade i takt med en ökad mängd ängsmark per hushåll, samtidigt som ett stort antal torp som i regel saknade djur försvann. Men det som gäller förändringen av antalet djur är något som Myrdal har för avsikt att återkomma till i en annan publikation. Men redan nu kan det konstateras att den strävan efter effektivisering av arbetet som skedde under senmedeltiden var en förutsättning för att boskapsskötseln kunde öka, eftersom det efter pestperioderna fanns färre människor som skulle skörda mer hö och foderbristen var påtaglig. Denna effektiviseringssträvan fanns även inom boskapsskötseln, där de alltför små svenska byarna inte kunde ersätta yrkesherdarna med permanenta byherdar, vilket i stället öppnade för kvinnor och barn att ta över. Detta krävde i sin tur att betesmarkerna var fria från de farliga rovdjuren och var ett skäl till att vargjakt intensifierades. Efter digerdöden hade rovdjursstammarna kunnat växa till

sig mer ohämmat. Hela förändringsprocessen speglas alltså i de materiella uttrycken, genom enklare former av klädesdräkter och upphörandet av herdemusiken. För kvinnornas del innebar dock de allt större satsningarna på mjölkhanteringen ett i lika grad stigande och dagligt arbetsåtagande.

Efter bokens utförliga notapparat (850 noter) följer en serie specialiserade bilagor: mirakelberättelser om boskap, latinskt-svenskt glossarium och katalog över boskapstermer, en ordspråkskatalog, herdebilder i Norden och herdebilder i Europa. Till sist finns även en förteckning över förkortningar, de mångtaliga referenserna samt ett selektivt register. De använda illustrationerna är relativt sparsmakade, men vackra och ofta återgivna i färg. De sammantaget 310 trycksidorna ger ett mycket solitt och genomarbetat intryck, men saknar alltså någon form av sammanfattning för de utländska läsarna.

Anders Perlinge, Stockholm

Dygdernas renässans. Eva Österberg, Marie Lindstedt Cronberg & Catharina Stenqvist (red.). Atlantis, Stockholm 2012. 284 s., ill. ISBN 978-91-7353-596-0.

Utgångspunkten för antologin *Dygdernas renässans* är att moralfilosofiska diskussioner om dygder har fått förnyad aktualitet under senare tid. Dygd definieras i bokens inledning som en karaktärsinriktning hos en individ, vilken är moraliskt eftersträvanvärd. I boken medverkar elva svenska forskare varav fyra företrädare idé- och lärdomshistoria, fyra historia, två teologi och en sociologi. Var och en av dem har fått välja en dygd att fördjupa sig i och resonera kring i ett långt historiskt perspektiv. Dygdetiken går tillbaka till antiken och speciellt Aristoteles på 300-talet f.Kr. Dygderna innebar en balans mellan ytterligheter. På så vis blev måttfullheten ett grundläggande ideal. Den medeltida kristna filosofin tog upp flera av de antika dygderna och kompletterade dem med de teologiska dygderna tro, hopp och kärlek samt ödmjukhet och kyskhet. Den kristna dygden ödmjukhet stod i motsättning till den antika dygden stolthet. Däremot förstärktes den antika dygden rättrådighet genom kristendomen. Ett dygdigt liv innebar då att leva som kristen i Jesu efterföljd. En artikel i boken belyser dygden barmhärtighet inom islam och hur den har tillämpats i Iran historiskt sett.

Både under antiken och medeltiden avsåg dygdeti-

ken individernas ansvar för andra människor och för det gemensamma goda. Det gäller att inte bara tänka på sig själv. Mot den bakgrunden kan individualismens frammarsch i sen tid innebära ett hot mot dygdetikens fortlevnad och existens.

Den första delen av boken (s. 25–100) tar upp anti-kens dygder och följer deras aktualitet fram till nuet. Bokens andra del (s. 101–270) behandlar medeltidens dygder och deras relationer till nuet. Kan dygderna fortfarande vara aktuella och vad beror det i så fall på? Hur är det med relationen till den sentida pläderingen för ”mänskliga rättigheter”? Det är en av frågeställningarna i bokens inledning.

Idéhistorikern Sven-Eric Liedman inleder antologin med att fördjupa sig i historiska diskussioner som förekommit om dygden *klokh* alltifrån Aristoteles Nichomachiska etik till våra dagar. Klokheten liknas vid det goda omdömet, och i vår tid tenderar Liedman att likställa uttrycket social kompetens, i betydelsen vinna förtroende och känna empati, med den gamla dygden klokh.

Historikern Eva Österberg har valt dygden *mod* för sina reflexioner. Definitionen av begreppet är att inse fara och risker men ändå våga handla utan att bli dumdrigtig. Enligt Aristoteles befinner sig modet i en mellanställning mellan feghet och dumdrigtighet. Mod förknippades tidigt med att män var tappra i krig, men mod hos kvinnor finns också belagt under antiken såsom i Sofokles drama *Antigone* från 400-talet f.Kr. Om de gamla dygderna skall få någon betydelse i dagens samhälle måste de kunna översättas till vår tids språk. Mod kan enligt författaren liknas vid det moderna ordet civilkurage.

Idéhistorikern Bo Lindberg reflekterar kring dygden *mildhet*, som man kan visa mot andra människor som råkat i trångmål. Medlidande är ett snarlikt begrepp som framhållits i den kristna traditionen sedan urkyrkans tid. Det motsvarar empati och medkänsla i vår tid. Kritik mot att handlingar av mildhet och medlidande innebar en förnedrande maktutövning fanns redan under antiken.

Historikern Peter Aronsson diskuterar begreppet *omdöme* i relation till historia. Han argumenterar för att historia ingår i en dygdetisk tradition sedan antiken och hjälper människor att bearbeta problem utifrån dygden gott omdöme.

Kyrkohistorikern och tidigare ärkebiskopen K.G. Hammar inleder bokens senare del om medeltidens dygder och deras väg fram mot nuet. Han har valt att

reflektera kring dygden *lydnad* och relaterar den till lyhördhet och olydnad inom judisk och kristen tanketradition. Genom klosterväsendet blev lydnaden en starkt framträdande dygd. Det framkommer redan i abboten Benedikts ordensregel från 500-talet, vilken blev vägledande i Västerlandet under tusen år. Munken Martin Luther bröt däremot mot klosterlöftet om lydnad när han bröt sig ut. Han flyttade lydnaden från klostren till hem och samhälle. I vår tid kan lyhördhet vara ett relevant begrepp.

Historikern Marie Lindstedt Cronberg för en diskussion om *kyskhet* från tidig kristen askes fram till sentida sexualmoral. Kyskhet har varit nära knuten till sexualmoral och inom katolicismen märks detta särskilt inom klostren och prästerskapets påbud om celibat. Sexualiteten tillhörde det profana livet. Detta påbud bröt Martin Luther mot genom att gifta sig med en nunna och i stället utveckla tankar om kyskhet inom äktenskapet. Inom den katolska kyrkan har uppfattningen om dygden kyskhet förblivit oförändrad fram till nutid, medan den protestantiska Svenska kyrkan har förändrat sin sexualsyn. Anpassningen till en ny tid är påfallande. Författaren skriver: ”Så blev den problematiska sexualiteten en gåva till människan” (s. 152). Då kan även homosexualitet bli accepterad. Sexualmoral är ett relevant begrepp att tala om i dag.

Idéhistorikern Mohammad Fazlhashemi för in islam genom att diskutera dygden *barmhärtighet* inom denna religion och dess tillämpning historiskt sett fram till nutid i hans tidigare hemland Iran. Barmhärtigheten är särskilt knuten till de människor som står individen närmast, familj, släkt och grannar men även flyktingar som söker en fristad. Barmhärtigheten kom tidigt att gälla även icke-muslimer i ens närhet. Fredlig samexistens var målet. Efterhand institutionaliserades barmhärtigheten i form av välgörande verksamheter genom att de rättslärdar, dvs. de religiösa ledarna, tog på sig denna roll. De fick därmed en ökad makt i förhållande till de världsliga makthavarna och ekonomisk självständighet. Detta hängde samman med att de fick ta emot religiösa skatter, donationer och bidrag för välgörande ändamål. Genom revolutionen 1979 fick de religiösa ledarna överhöghet även över den världsliga makten, men barmhärtigheten fick trots detta inte någon starkare ställning. Istället utvecklades en totalitär styrelseform utan barmhärtighet mot politiska motståndare. Här märker man författarens kritiska inställning till vad som hänt inom styrelseskicket i det sentida Iran.

Religionsfilosofen Catharina Stenqvist koncentrerar sig på dygden *ödmjukhet*, vilken är nära kopplad till självförtroende, självkännet och osjälviskhet. Denna dygd fanns inte i antiken utan är knuten till kristendomen. ”Ödmjuk är den människa som känner sig själv... Hon lever i balans med sig själv”, skriver författaren (s. 210). Motsatsen är högmod och självhävdelse som gärna breder ut sig i dagens individualistiska och karriärorienterade samhälle.

Idéhistorikern Gunnar Broberg analyserar *nyfikenheten* som alltsedan medeltiden ibland har uppfattats som en dygd och ibland som en last. Det senare gäller uttalanden från kyrkofadern Augustinus på 300-talet. Nyfikenheten uppfattades nämligen kunna ställa sig mellan människan och Gud. Däremot framhävde upplysningen med sin tro på framsteg just nyfikenhetens betydelse. Nyfikenheten har legat bakom naturvetenskapens revolutioner och kan på så vis fortfarande vara relevant. Naturvetenskaperna har på senare tid just lanserat sig som ”nyfikenhetsforskning” (s. 222).

Sociologen Eva Kärfve diskuterar dygden *lojalitet* som jämföras med trofasthet och trohet. Även begreppet solidaritet är aktuellt. Det som hotar lojaliteten i vår tid är egoism och framhävandet av individen. I detta bidrag saknas de historiska diskussioner som förekommer hos de andra författarna som alla företräder historiska vetenskaper.

I bokens sista kapitel har historikern Kenneth Johansson tagit sig an dygden *tålmod*. Denna är framträdande inom judisk tradition, islam, hinduism och buddism. Författaren koncentrerar sig dock på den västerländska kristna traditionen med sina rötter i Gamla testamentet. Tålmodet är underkastat Guds vilja och får sin belöning i himlen. En svår fråga är om tålmodet har någon relevans i dag? Det är något som alla författarna i denna bok sliter med. Jag instämmer i det som Kenneth Johansson skriver: ”Att ta temperaturen på sin egen tid är ändå bland det svåraste man kan göra” (s. 255). Han ställer fler frågor än ger konkreta svar om tålmodets roll i nutid och framtid. Tolerans, tid att lyssna och självkontroll måste ha en plats i framtiden och författaren hänvisar därvid till vad som förväntas och krävs av läkare, vårdpersonal och lärare.

Som avslutning vill jag framhålla att författarna med ett undantag har givit en utförlig historisk framställning från antiken och medeltiden av de dygder som de har valt att fördjupa sig i. Dessa partier är välgrundade i skriftligt källmaterial, medan reflexionerna om

dygdernas relevans och tillämpning i vår tid är mer av spekulativ och resonerande art. Inte desto mindre är de intressanta som tankeväckare för nutidens människor. I stor utsträckning kommer artikelförfattarna in på flera dygder i sina resonemang. Det hade därför varit värdefullt med en uppsummerande diskussion om relationerna mellan dygdena. Kan man verkligen tala om dygdernas renässans, vilket är titeln på boken? Finns det några dygder som uppfattats vara mer grundläggande än andra och hur har detta förändrats över tid? En gemensam tanke hos författarna är att dygdena har en form av relevans i vår samtid, men det gäller att resonera i andra termer än under antiken och medeltiden. Därför presenteras begrepp som civilkurage, empati, lyhördhet, medkänsla, sexualmoral, självkännet, social kompetens, solidaritet och tolerans. Boken har ett viktigt budskap till alla läsare som intresserar sig för ideologiska begrepp och resonemang i ett långt historiskt perspektiv och hur historien fortfarande har en uppgift i nuet.

Anders Gustavsson, Oslo/Henån

Eva Danielson & Märta Ramsten: *Du gamla, du friska. Från folkvisa till nationalsång*. Atlantis, Stockholm 2013. 252 s., ill. ISBN 978-91-7353-612-7.

Vi svenskar verkar ha ungefär lika ambivalent förhållande till nationalsången som till firandet av nationaldagen. Det ljumma intresset brukar förenklat förklaras med att ”vi vet vilka vi är”, jämfört med grannländerna och deras kortare historia som självständiga stater. Ända fram till 1983 hade vi formellt inte någon nationaldag, utan den 6 juni firades som ”Svenska flaggens dag”. Det senaste försöket att göra något åt firandet var ju den politiska kompromissen 2005 då den 6 juni blev röd dag mot att annandag pingst blev vanlig vardag. Inte heller det fungerar, nationaldagen med klämdagar blir en långhelg då man åker ut till sommarstugan. På skolavslutningarna viftas oftare med flaggor och midsommarafton sägs vara vår egentliga nationaldag. Man kan också fundera över varför vi är det enda landet i Norden som till nationalsång valt en folkmelodi med rätt nostalgisk och introvert ton och inte en sång som både till text och musik är komponerad direkt för sitt syfte. Förr eller senare dyker alltid Marseljäsen upp som oöverträffat ideal när nationalsånger diskuteras. I likhet med många äldre nationalsånger som de andra